

- T. V. Zaichykova // Aktualni problemy psykholohii. – T.1. – Sotsialna psykholohiia. Psykholohiia upravlinnia. Orhanizatsiina psykholohiia. 2003. – S. 210-217.
- Orel, 2001 – Oryol V.E. Fenomen «vygoraniya» v zarubezhnoj psihologii: ehmpiricheskie issledovaniya i perspektivy / V.E. Oryol // Psihologicheskij zhurnal. – 2001. – T. 22, №1. – S.90-101.
- Sel'e, 1960 – Sel'e G. Ocherki ob adaptacionnom sindrome / G.Sel'e. – [per. s angl.] – M. : Nauka, 1960. – 254 s.

УДК: 159.928.22

Алла Дереча

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

У статті обґрунтовано значущість дослідження проблеми розвитку креативності особистості в сучасній психологічній науці. Подано характеристику креативності як здібності до творчості, яка певною мірою властива кожній людині. Виокремлено основні чинники її розвитку, запропоновано їхню систематизацію за характером впливу на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх чинників віднесено особистісні характеристики (загальна культура, інтелект, вікові особливості психічного та анатомо-фізіологічного розвитку). Зовнішні чинники включають навколишнє середовище і все, що з ним пов'язане (середовище навчання, виховання, спілкування). Відмічено умовність зазначеного поділу, оскільки внутрішні чинники, які формуються і розвиваються у процесі засвоєння особливостей мислення й дій, моделей поведінки, що становлять певну культуру, та соціалізації, залежать від зовнішніх чинників – країни проживання, середовища виховання.

Ключові слова: творчість, творчі здібності, дивергентне мислення, креативність, компоненти креативності, чинники розвитку креативності (внутрішні і зовнішні), розумові здібності, особистісні риси, середовище, чинники середовища.

В статье обоснована значимость исследования проблемы развития креативности личности в современной психологической науке. Представлена характеристика креативности как способности к творчеству, которая в определенной степени присуща каждому человеку. Выделены основные факторы ее развития, предложено их систематизацию по характеру воздействия на внутренние и внешние. К внутренним факторам отнесены личностные характеристики (общая культура, интеллект, возрастные особенности психического и анатомо-физиологического развития). Внешние факторы включают окружающую среду и все, что с ней связано (среда обучения, воспитания, общения). Отмечена условность указанного разделения, поскольку внутренние факторы, которые формируются и развиваются в процессе усвоения особенностей мышления и действий, моделей поведения, составляющих определенную культуру, и социализации, зависят от внешних факторов – страны проживания, среды воспитания.

Ключевые слова: творчество, творческие способности, дивергентное мышление, креативность, компоненты креативности, факторы развития креативности (внутренние и внешние), умственные способности, личностные качества, среда, факторы среды.

The article substantiates the study significance of the formation problem of personal creativity in modern psychological science. In spite the fact that for today a great number of researches were done in the field of creativity psychology, the holistic conception has not been worked out and it also has not decided the problem of sources and determinants of creativity, the relationship between personality characteristics and creativity yet. One of the central problems is factors problem, which conduce to creativity formation, divergent thinking, creative style of activity, and is still controversial.

The characteristic of creativity as creativity ability, which everyone has in a varying degree, is represented. Summing up the results of theoretical analysis of creativity research, the main factors of

Psychology

its formation are found, that whether or no are noticed by all researchers. They are divided into internal and external by the nature of their influence. Internal factors are personal characteristics (general culture, intellect, age features of mental and anatomical and physiological development), external factors are environment and everything that belongs to it (education and communication environment). Such differentiation is defined as relative, because internal factors are formed and develop in the process of acculturation and socialization, and they depend on external factors that are the country of residence, the environment of upbringing.

The factors of the external environment, which can have a positive and negative effect on the creativity development, are analyzed in detail. Separately, factors of the family environment that determine high indicators of creativity are considered: option to choice for a child, the possibility of emotional expression, the positive attitude of adults to its research activity, increase self-rating of adults, reduction requirements for it and punishment.

Thus, the most suitable conditions for creative personality formation is an environment where personal qualities are developed enough, having common creative activity with emotional engagement and a general positive mood. Aside from that, age features of the mental and anatomical and physiological development of each person would be considered during the education and communication.

Keywords: *creation, creative abilities, divergent thinking, creativity, creativity components, factors of creativity development (internal and external), mental abilities, personality traits, environment, factors of the environment.*

Постановка проблеми. Науковий інтерес до творчості традиційно великий, при цьому на сучасному етапі розвитку психологічного знання актуальність дослідження креативності обумовлюється і соціальним замовленням. У період глобальних економічних змін зростає потреба у творчих особистостях, здатних орієнтуватися в ситуаціях невизначеності, приймати нетрадиційні рішення, забезпечуючи тим самим поступальний розвиток в умовах конкурентного середовища як окремих підприємств, так і держави в цілому. Тому важливим є розуміння чинників, які обумовлюють розвиток креативності, обґрунтування його універсальних механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спеціальні теоретико-емпіричні дослідження креативності датуються 50-ми роками ХХ століття, хоча цей феномен у полі уваги психологів з'явився ще з кінця ХІХ століття. У цілому в межах проблеми креативності розглядалися: когнітивна сфера креативної особистості (В. Дружинін, Д. Богоявленська, С. Меднік, Л. Мойсеєнко, Я. Пономарьов, М. Холодна, Т. Хомуленко) та її мотиваційні характеристики (Д. Богоявленська, О. Матюшкін, Т. Амабайл); творчі здібності й творчий процес (В. Давидов, В. Дружинін, В. Моляко, В. Рибалка, Д. Богоявленська, К. Киштимова, Е. Торранс); особистісна сфера (К. Мартиндейл, О. Тунік, Т. Амабайл); творча самореалізація (П. Вайнцвайг, Л. Сохань, Т. Любарт, А. Маслоу, Р. Мейлі); соціокультурний аспект творчості (А. Адлер, Л. Дорфман, Д. Леонт'єв, Г. Оллпорт, Н. Чепелева, К. Роджерс, К. Негус, М. Пікеринг); афективна сфера (Ф. Дзенасні); параметри інтелектуально-творчого акту – гнучкість, швидкість, оригінальність, асоціативність, розробленість (Дж. Гілфорд); зв'язок творчості з інтелектом (Е. Валуєва, А. Воронін, М. Холодна) та інше.

Проблема розвитку креативності вирішується у психології неоднозначно. Одна з полярних позицій, виражена С. Спірменом, стверджує, що рівень креативності – величина константна. Інша позиція представлена теорією М. Хоу, який переконаний, що за певних умов кожен здатний досягнути її високого рівня [Любарт, 2009]. Уявлення про те, що креативність підлягає цілеспрямованому розвитку, сьогодні є найпоширенішим. Однак питання про чинники розвитку як і раніше залишається дискусійним, і відповідь на нього пов'язана з уявленням про природу креативності.

У психології творчості конкурують між собою і, водночас, доповнюють один одного такі підходи: 1) генетичний, що основну роль визначення рівня креативності відводить спадковості; 2) детермінації середовищем, прихильники якого вирішальне значення у розвитку творчих здібностей надають зовнішнім умовам; 3) підхід, який інтегрує вплив генотипу та середовища.

У сучасній психологічній літературі немає єдиної думки щодо чинників, які впливають на розвиток креативності особистості. Також немає однозначної думки щодо ступеня значущості того чи іншого чинника.

Формування цілей статті. Здійснити теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з проблеми креативності як здібності до творчості та чинників, що детермінують її розвиток в онтогенезі. Виокремити основні чинники, які впливають на розвиток креативності особистості, систематизувати та охарактеризувати їх.

Вклад основного матеріалу. До дослідження проблеми творчих здібностей (креативності) неодноразово звертались науковці та, попри це, вона залишається найменш дослідженою в контексті змісту людської активності. Аналіз наукової літератури дозволяє говорити про різні підходи до розв'язання означеної проблеми та намагання знайти раціональні шляхи підвищення творчих здібностей.

Ми дотримуємося точки зору, що в основі креативності лежать дивергентні здібності (за Дж. Гілфордом та Е. Торренсом). Дивергентне мислення можна розвинути за допомогою засобів активізації мозкової активності, шляхом використання різних технік і тренінгів та створення сприятливих обставин.

Е. Торренс виділяє такі чинники розвитку креативності: творчі здібності; уміння; мотивацію; рівень інтелекту вищий за середній; підтримку захоплень дитини батьками; стабільність інтересів; знайомство з іншими стереотипами поведінки, мовлення, навчання (проживання та навчання в інших країнах, оволодіння іноземними мовами в ранньому віці) [Любарт, 2009].

Г. Алдер стверджує, що чинниками розвитку креативності є: творчі здібності; творче середовище; рівень інтелекту вищий за середній;

Psychology

соціокультурний фактор; мотивація; інтенсивне емоційне переживання; оптимізм [Алдер, 2004].

За Р. Стернбергом і Т. Любартом для креативності необхідно шість типів ресурсів: ті аспекти інтелекту, знань, когнітивних стилів, особистості, мотивації і середовища, які забезпечують стимуляцію, що допомагає породжувати і розробляти ідеї. Соціальне середовище є джерелом соціальних оцінок креативності. Щодо поєднання ресурсів Р. Стернберг і Т. Любарт вважають, що креативність не є простим результатом рівня розвитку кожного її компонента: окремі компоненти можуть мати порогові значення (якщо рівень компонента опускається нижче порога, то творчість неможлива); між компонентами може існувати часткова компенсація (один сильний компонент може урівноважувати слабкість іншого компонента); компонент завжди діє при наявності інших компонентів, що може призводити до взаємодії між ними [Любарт, 2009].

Результати крос-культурних досліджень Е. Торренса про роль навчання у формуванні креативності свідчать: на тип креативності та динаміку її розвитку впливає характер культури, в якій виховувалася дитина, креативність не визначається генетично; креативність особистості не має постійного прогресуючого розвитку (є періоди спаду, які можуть залежати від нових вимог і стресових ситуацій); використовуючи спеціально організоване навчання можна уникнути спаду в розвитку креативності у будь-якому віці.

Дж. Гілфорд визначив способи стимуляції творчої активності: забезпечення сприятливої атмосфери (доброзичливість з боку педагога, його відмова від виставлення оцінок і критики на адресу дитини сприяє вільному прояву дивергентного мислення); збагачення навколишнього середовища найрізноманітнішими новими для дитини предметами і стимулами з метою розвитку її допитливості; заохочення висловлювання оригінальних ідей; забезпечення можливостей для вправління і практики (широке використання питань дивергентного характеру стосовно найрізноманітніших сфер як навчального, так і позанавчального характеру); використання особистого прикладу творчого підходу до вирішення проблем; надання дітям можливості активно ставити запитання [Любарт, 2009].

Психолог В. Дружинін вважає, що креативність є властивістю, яка актуалізується лише тоді, коли цьому сприяє навколишнє середовище. Для формування креативності, на його думку, необхідні такі умови: відсутність зразка регламентованої поведінки; наявність позитивного зразка творчої поведінки (в першу чергу, на розвиток здібності впливає спілкування дітей з дорослими людьми, що мають розвинені креативні здібності); створення умов для наслідування творчої поведінки; її соціальне підкріплення [Дружинин, 1994].

Відомий дослідник творчості Я. Пономарьов вважає, що високий рівень розвитку креативності детермінується збігом перцептивних

(напруженість уваги, значна вразливість, високий рівень сприйнятливості), інтелектуальних (інтуїція, розвинена фантазія, вигадливість, здатність до передбачення, ширина знання) і характерологічних якостей (відхилення від шаблону, оригінальність, ініціативність, наполегливість, висока самоорганізація, величезна працездатність), вікових особливостей та мотивації [Пономарев, 2010].

О. Лук виокремлює чотири чинники розвитку креативності: творчі здібності (розумові та пов'язані з мотивацією і темпераментом), творчий клімат (середовище), мотивацію, підсвідомість (інтуїцію) [Лук, 1976].

О. Матюшкін чинниками розвитку креативності вважає пізнавальну мотивацію, творчі здібності, вікові особливості, сумнів, соціокультурні особливості [Матюшкін, 2004].

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу досліджень креативності, можна виділити основні чинники розвитку креативності, так чи інакше відмічені всіма дослідниками. За характером впливу їх можна розділити на внутрішні і зовнішні чинники. Внутрішні чинники – це особистісні характеристики (загальна культура, інтелект, вікові особливості психічного та анатомо-фізіологічного розвитку), зовнішні – навколишнє середовище і все, що з ним пов'язане (середовище навчання, виховання, спілкування і т.д.). Такий поділ умовний, оскільки внутрішні чинники формуються і розвиваються в процесі інкультурації (засвоєння особливостей мислення й дій, моделей поведінки, які становлять певну культуру) та соціалізації, які у свою чергу, залежать від зовнішніх чинників – країни проживання, середовища виховання.

Структурна модель чинників розвитку креативності представлена на рисунку 1.

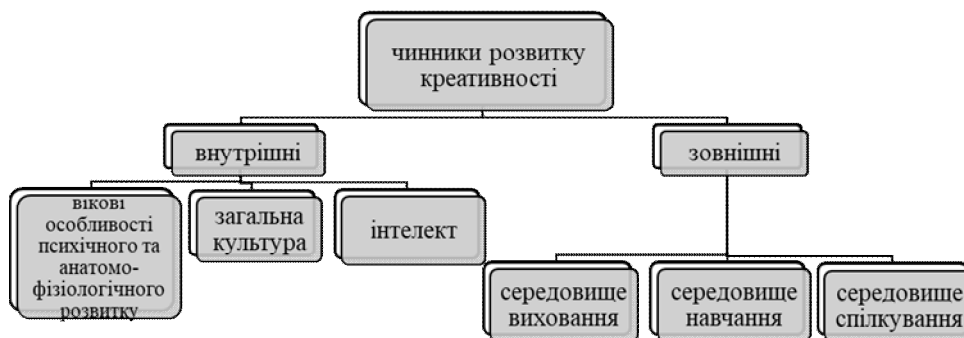

Рис. 1. Чинники розвитку креативності.

Отже, розвиток креативності ґрунтується на особливому поєднанні індивідуальних чинників, таких як розумові здібності, особистісні риси і чинники середовища.

Зупинимось детальніше на зовнішніх чинниках розвитку креативності, а саме чиннику середовища.

Середовище відіграє ключову роль як у розвитку творчих здібностей, так і в різноманітності форм творчої діяльності. Вплив середовища може відбуватися як на рівні сім'ї, так і в більш широкому соціальному оточенні, наприклад, на рівні шкільного навчання або місця роботи. На макрорівні суспільство і культура, в яких живе людина, також здійснюють вагомий вплив на креативність, не тільки полегшуючи або ускладнюючи доступ до ресурсів, а й задаючи норми допустимої творчої поведінки. Міжкультурні відмінності бувають іноді настільки великими, що показують культурну відносність самого поняття креативності [Дружинин, 1994].

За результатами існуючих емпіричних досліджень найбільш значущий вплив на розвиток креативності здійснює сімейне середовище. Сприятливим для розвитку креативності є таке сімейне середовище, де діти розуміють, що існує певна стабільність, яку вони можуть порушити. Родинне середовище, організоване відповідно до жорстких правил, формує у дітей уявлення про статичний світ, в якому все повинно залишатися незмінним. Як наслідок, діти, які живуть у такому сімейному середовищі, можуть переносити його непорушність на свої уявлення про світ у цілому; їм буває важко поставити під сумнів те, що здається твердо усталеним. Слабо структурована сім'я теж не сприятиме креативності, тому що не створює для дитини обмеження, які потрібно долати. Таке середовище може бути джерелом нестабільності й дезорганізації, оскільки не дозволяє дитині мислити впорядковано [Дружинин, 1994].

Окрім сімейного, значний вплив на творче самовираження здійснюють шкільне та, пізніше, професійне середовище. У певних випадках вони створюють середовище, сприятливе для творчості. Разом з тим і школа, і конкретні умови трудової діяльності можуть пригнічувати прояви креативності. Педагоги, які підтримують креативність учнів, стимулюють їх вивчати матеріал для того, щоб використовувати його в якості основи для дивергентного мислення. Вони розвивають гнучкість мислення, не оцінюють ідеї учнів без попереднього обдумування, заохочують самооцінку висунутих дітьми ідей. Серйозно ставляться до запитань і пропозицій учнів, дають можливість працювати з різноманітним матеріалом і в різних умовах. Такі вчителі допомагають учням долати фрустрацію невдачі, щоб ті сміливіше розвивали нові ідеї [Дружинин, 1994].

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Попри те, що на сьогодні здійснено значну кількість теоретико-експериментальних досліджень у сфері психології креативності, досі не вироблено цілісної концепції, не розв'язані питання про джерела й детермінанти творчості, взаємозв'язок особливостей особистості й креативності. Одне з центральних питань – проблема чинників, що сприяють розвитку творчих умінь, творчого мислення, творчого стилю діяльності, й досі залишається дискусійним.

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу досліджень креативності, можна виділити основні чинники розвитку креативності, так чи інакше відмічені всіма дослідниками. За характером впливу їх можна розділити на внутрішні і зовнішні чинники. Внутрішні чинники – це особистісні характеристики (загальна культура, інтелект, вікові особливості психічного та анатомо-фізіологічного розвитку), зовнішні – навколишнє середовище та все, що з ним пов'язане (середовище навчання, виховання, спілкування і т.д.).

Найбільш сприятливими умовами для розвитку креативної особистості є середовище, де достатньою мірою прогресують особистісні якості, здійснюється спільна творча діяльність з емоційною залученістю і загальним позитивним настроєм. Окрім того, в процесі навчання, виховання і спілкування враховуються вікові особливості психічного та анатомо-фізіологічного розвитку кожної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

- Алдер, 2004* – Алдер Г. CQ, или мускулы творческого интеллекта / Г. Алдер, [пер. с англ.] – М. : Гранд-Фаир, 2004. – 496с.
- Богоявленская, 2002* – Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2002. – 320 с.
- Дружинин, 1994* – Дружинин В. Н. Экспериментальное исследование формирующего действия микросреды на креативность / В. Н. Дружинин, Н. В. Хазратова // Психологический журнал. – 1994. – № 4. – С. 5-17.
- Лук, 1976* – Лук А. Мышление и творчество / А. Лук. – М. : Политиздат, 1976. – 144 с.
- Любарт, 2009* – Любарт Т. Психология креативности / Т. Любарт, К. Муширу, С. Торджман, Ф. Зенасни. – М. : Когито-Центр, 2009. – 215с.
- Максимова, 2006* – Максимова С.В. Творчество: созидание или деструкция? / С.В. Максимова. – М. : Академический проект, 2006. – 224 с.
- Матюшкин, 2004* – Одаренность и возраст. Развитие творческого потенциала одаренных детей / А. Матюшкин. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2004. – 192 с.
- Николаева, 2006* – Николаева Е. Психология детского творчества / Е. Николаева. – СПб. : Речь, 2006. – 220с.
- Пономарев, 2010* – Пономарев А. Я. Психология творчества / А. Я. Пономарев. – М. : Академия, 2010. – 304 с.

REFERENCES

- Alder, 2004* – Alder G. SQ, ili muskulyi tvorcheskogo intellekta / G. Alder, [per. s angl.] – M. : Grand-Fair, 2004. – 496 s.
- Bogoyavlenskaya, 2002* – Bogoyavlenskaya D. B. Psihologiya tvorcheskih sposobnostey [Tekst] / D. B. Bogoyavlenskaya. – M.: Akademiya, 2002. – 320 s.
- Druzhinin, 1994* – Druzhinin V. N. Eksperimentalnoe issledovanie formiruyushego deystviya mikrosredyi na kreativnost / V. N. Druzhini, N. V. Hazratova // Psihologicheskii zhurnal. – 1994. – S. 5 – 17.
- Luk, 1976* – Luk A. Myishlenie i tvorchestvo / A. Luk. – M.: Politizdat, 1976. – 144 s.
- Lyubart, 2009* – Lyubart T. Psihologiya kreativnosti: uchebnoe posobie / T. Lyubart, K. Mushiru, S. Tordzhman, F. Zenasni. – M.: Kogito-Tsentr, 2009. – 215 s.
- Nikolaeva, 2006* – Nikolaeva E. Psihologiya detskogo tvorchestva / E. Nikolaeva. – SPb.: Rech, 2006. – 220 s.
- Maksimova, 2006* – Maksimova S. V. Tvorchestvo: sozidanie ili destrukttsiya? / S.V. Maksimova. – M. : Akademicheskii projekt, 2006. – 224 s.

Psychology

Matyushkin, 2004 – Matyushkin A. Odarennost i vozrast. Razvitie tvorcheskogo potentsiala odarennykh detey: Uchebnoe posobie / A. Matyushkin. – M.: Izd-vo Moskovskogo psikhologo-sotsialnogo instituta, 2004. – 192 s.

Ponomarev, 2010 – Ponomarev A. Ya. Psihologiya tvorchestva / A.Ya. Ponomarev. - M.: Akademiya, 2010. – 304 s.

УДК 159.9:316.67

Ольга Ломак

МОТИВАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПРОЯВУ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ МОЛОДІ

У статті проаналізовано наукові підходи до вивчення феномену політичної участі, розглянуто основні форми та рівні її прояву. Запропоновано типологію людей щодо їхньої політичної активності в залежності від рівня та форм участі в політиці. Розкрито поняття мотивації політичної участі та проаналізовано потреби, які зумовлюють виникнення мотивів політичної активності людини. З'ясовано вплив як внутрішніх (потреб), так і зовнішніх мотиваторів. Надано перелік найбільш значущих мотивів політичної участі молоді. Описано результати дослідження особливостей проявів політичної участі сучасної української молоді, а також їхній зв'язок з провідними мотивами та потребами, що їх детермінують.

Ключові слова: політична участь, політична активність, мотиви політичної участі, мотивація політичної активності.

В статье проанализированы научные подходы к изучению феномена политического участия, рассмотрены основные формы и уровни ее проявления. В зависимости от уровня и форм участия в политике предложена типология людей по их политической активности. Раскрыто понятие мотивации политического участия, сделан анализ большого перечня потребностей, обуславливающих возникновение мотивов политической активности человека. Выяснено влияние как внутренних (потребностей), так и внешних мотиваторов. Предоставлен перечень наиболее значимых мотивов политического участия молодежи. Описаны результаты исследования особенностей проявлений политического участия современной украинской молодежи, а также их связь с ведущими мотивами и потребностями, их детерминирующими.

Ключевые слова: политическое участие, политическая активность, мотивы политического участия, мотивация политической активности.

The article deals with the concepts of political participation and motivation of political activity. The main scientific approaches to the study of the phenomenon of political participation are analyzed. The forms and levels of its manifestation are considered. In political science, there are many approaches to classifying political participation. Usually, forms of political participation are distinguished by scope, sphere of social distribution, extensiveness, intensity and legality. Depending on the level and form of participation in politics, a typology of people is offered. The main types of people in politics are: inactive, conformists, reformists, activists, protesters.

Understanding the political behavior of youth is impossible without a thorough analysis of the motivation of their political participation. Therefore, the concept of motivation of political participation is expounded. The article deals with the «activist model» by G. Almond, S. Verba, N. Nay and the institutional approach of R. Putnam. A large number of needs, which determine the origin of motives of political activity of people are analyzed (power, security, honor and dignity, stability of existence, realization, love and acceptance, respect, establishment of social contact, manifestation of aggression, affiliation, avoidance of harm and failure, improvement of social status, establishment of social justice etc.). The influence of both internal (needs) and external (political parties, well-known state and political figures, authorities, youth and public organizations etc.) motivators are analyzed. A list of the most important motives of the political participation of young people is given. There are three main groups of motives: power and control over people and situations, achievement, affiliation. The